

Az Európai Unió – a biztonsági közösségtől a kollektív védelemig terjedő folyamat

Molnár Anna

Bevezetés

Tanulmányomban elsősorban azt a folyamatot vizsgálom, miként vált az Európai Közösségeket felváltó Európai Unió (a továbbiakban: EU, Unió) egyfajta kooperatív biztonsági struktúrákra épülő biztonsági közösségből a tagállamok kollektív védelmét is megerősítő nemzetközi biztonsági szervezetté az európai integrációs folyamat eredményeképpen. Noha a Pleven-tervben már az ötvenes évek elején felmerült az Európai Védelmi Közösség (EVK) létrehozásának terve, az EVK 1954-es bukását követően az Európai Gazdasági Közösséget (EGK) létrehozó római szerződés közvetlenül még nem érintette a nemzetközi béke és biztonság alapvető kérdéseit. Mivel az integráció kiépülésének folyamata alapvetően gazdasági területen indult el, így a kül- és biztonságpolitikai kérdések végül egyáltalán nem szerepeltek a római szerződések (az EGK és az EURATOM) szövegében. Az aláírók tudomásul vették, hogy a második világháború után kialakuló hidegháborús korszakban Nyugat-Európa biztonságát a NATO-n keresztül gyakorlatilag az Amerikai Egyesült Államok szavatolja.¹

Mindennek ellenére az eredendően gazdasági integráció létrejöttét már kezdetektől biztonságpolitikai megfontolások is ösztönözték, hiszen létrehozásának alapvető céljai áttételesen mind a tagállamok közötti fegyveres konfliktusok és háborúk elkerüléséhez, mind pedig Nyugat-Európa külső fenyegetésekkel szembeni megerősítéséhez hozzájárultak. Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy az európai integrációs folyamatban korábban szinte „halálos ellenségeknek” tekintett szereplők vettek rész, így a kialakuló Európai Közösségek is egyfajta kooperatív biztonsági struktúrákra épülő biztonsági közösségnek tekinthetők. Fontos azt is látnunk, hogy bár a nemzetközi közösség tagjai az Európai Uniót egyértelműen nemzetközi biztonsági szervezatként is számontartják, de valódi fegyveres konfliktusokat követő válságkezelés területén csupán másfél évtizedes tapasztalata van.

Az Európai Közösségek, majd a belőle létrejövő Európai Unió egyfajta civil, puha vagy normatív hatalomként a külkapcsolataival összefüggő „puha” politikáin – például a közös kereskedelempolitikán, a fejlesztés- és segélyezési politikán, illetve a bővítéspolitikán – keresztül már az EGK megalakulását követően is hozzájárult nem csupán saját,

¹ Lásd részletesebben: MOLNÁR 2018.

hanem környezete stabilitásának megerősítéséhez, a szélesebb értelemben vett biztonság előmozdításához, illetve kiterjesztéséhez.²

Az Európai Unióban az alapító szerződések többszöri módosításával nem csupán a közös kül- és biztonságpolitika (KKBP, *common foreign and security policy*, CFSP), hanem a kétezres évektől a közös biztonság- és védelempolitika (KBVP, *common security and defence policy*, CSDP) intézményrendszere és döntéshozatali folyamatai is fejlődtek. Valóban innovatív és jelentős változást hozott a lisszaboni szerződéssel 2009-ben létrehozott külügyi és biztonságpolitikai főképviselői pozíció és a 2011-ben felállított Európai Külügyi Szolgálat (lásd később).

A lisszaboni szerződésben szereplő kölcsönös segítségnyújtási klauzula hatálybalépésével, illetve az állandó strukturált együttműködésben (*Permanent Structured Cooperation*, PESCO) rejlő lehetőségek kiaknázásával megkezdődött az EU védelmi unióvá történő fejlődésének hosszú folyamata. Minderre alapvetően a biztonsági környezet romlása, az Uniót körülvevő instabil környezet (keleti és déli szomszédság), az új amerikai vezetéssel való ambivalens viszony, illetve a külső és belső biztonság határvonalának elmosódása miatt van szükség.³ A folyamatot felgyorsította az a tény, hogy a brexitről történő népszavazást követően, 2019-ben az Egyesült Királyság várhatóan elhagyja az Európai Uniót.

Az EU biztonságfelfogása és annak jellege

Az EU külső biztonságkonceptiója az államközpontú és területvédelemre hangsúlyt helyező hagyományos megközelítésektől eltérően kezdetben inkább az ENSZ humánbiztonság-konceptiójával⁴ mutatott rokonságot. A határokon átnyúló fenyegetéseknek kitett egyéneket középpontba helyező koncepció lényege a rövid távú válságkezelés mellett inkább a megelőzésben és a hosszú távú fejlesztéspolitikában (például az afrikai, karib-tengeri és csendes-óceáni országok számára indított fejlesztési programokban) ragadható meg. A hatvanas évektől az EU elődje, az EK az egyik legjelentősebb fejlesztéspolitikai donorszervezetté vált (lásd részletesebben Szent-Iványi Balázs tanulmányában).

A humán biztonsággal összefüggő megközelítés egyértelműen kimutatható az EU számos dokumentumában, így a 2003-as európai biztonsági stratégiában is, ami a határokon átnyúló fenyegetésekkel szemben elsősorban a puha biztonságpolitikai eszközök alkalmazására helyezte a hangsúlyt.⁵ A 2016-ban elfogadott globális stratégia (*Közös jövőkép, közös fellépés: Erősebb Európa. Globális stratégia az Európai Unió kül- és biztonságpolitikájára vonatkozóan*, a továbbiakban: globális stratégia) azonban egyértelműen lefektette, hogy napjaink kihívásaival szemben ezek a puha eszközök önmagukban már nem elegendők, és az EU-nak saját biztonsága és stratégiai önállóságának megerősítése érdekében a biztonság és védelem területén is mélyítenie kell az integrációt.⁶

A konstruktivista elmélettel összhangban az Európai Közösségek már megalakulása óta egyfajta biztonsági közösség, azaz a tagjai között létezik egy közös identitás, egy „mi”-tudat,

² MANNERS 2002, 2.

³ BAKKER et al. 2016.

⁴ UNDP 1994; PÉCZELI 2011. 1–5.

⁵ Consilium 2003a, 1.

⁶ EEAS 2016a, 4. 44.

és a tagok az egymás iránti bizalomnak és a szoros összefonódottságnak köszönhetően a közösségen belüli vitás kérdéseket békés úton rendezik.⁷ Az integrációs folyamatnak köszönhetően az EU tagjai nem érzik fenyegetettnek magukat egymástól, és ebből következően nem alakulhat ki az a biztonsági dilemmaként leírt folyamat, vagyis hogy egy esetleges egymás közötti háború elkerülése érdekében egymással szemben fegyverkezni, illetve előkészületeket tennének ennek érdekében. Az EU szerződéses keretek között közös értékeken alapuló biztonsági közösséget hozott létre, amelynek tagjai megfelelnek a liberális demokráciákkal szemben támasztott általános követelményeknek, és az 1993-as koppenhágai kritériumoknak megfelelően a csatlakozó országokkal szemben is elvárják, hogy teljesítsék a működő demokráciák alapvető feltételeit.⁸

Az Európai Unió – az európai biztonsági erőter és a transzatlanti biztonsági közösség integráns részeként – második pillérének, a közös kül- és biztonságpolitikának 1993-as létrejöttétől kezdve egy olyan biztonsági közösség is, amely nem csupán tagjainak biztonságát erősíti, de saját határain túl is előmozdítja a biztonságot és a stabilitást. A szervezet biztonságot közvetítő szerepe elsősorban a csatlakozás előtt álló országok esetében, és így főleg a Nyugat-Balkán térségében valósul meg. Esetükben az EU átfogó eszközrendszerrel, azaz többek között az egyértelmű feltételekhez kötött bővítéspolitikáján, a pénzügyi támogatásokon, illetve a közös biztonság- és védelempolitikai műveleteken és missziókon keresztül képes leghatékonyabban segíteni az adott térség biztonságát. Ennek fontos példája a volt jugoszláv térség háborúinak lezárulását követően, 1999-től újjá indított stabilizációs és társulási folyamat, amellyel az Unió gyakorlatilag felelősséget és kiemelkedő szerepet vállalt a nyugat-balkáni térség stabilizálása terén.

Az EU ezt a fajta kiterjesztő biztonsági közösségi jelleget elsősorban a bővítési folyamat megvalósításával tudta érvényesíteni. Ezzel szemben a 2003-tól kialakuló szomszédságpolitika alá tartozó térségekben (keleti és déli dimenzió) már csak igen korlátozott mértékben tudta megvalósítani a kitűzött célokat. Noha napjainkban kevés a valószínűsége annak, hogy az EU bővítése a jelenlegi tagjelölt és potenciális tagjelölt országokon túl más – például az európai szomszédságpolitika keleti dimenziója hatálya alá tartozó – országokra is kiterjed, de a rendelkezésére álló külkapcsolati eszközökkel, illetve más nemzetközi szereplőkkel (például az ENSZ-szel, az Európa Tanáccsal, a NATO-val és az EBESZ-szel) együtt, a kooperatív biztonság gyakorlatának megfelelően ezekben az országokban (például Ukrajnában) is igyekszik fellépni a biztonságot veszélyeztető hagyományos és új típusú fenyegetésekkel szemben.⁹

Robert Cooper 2002-es tanulmányában az Európai Uniót a kooperatív biztonság elméletével jellemezte. Véleménye szerint az EU keretein belül egy olyan posztmodern struktúra jött létre, amelyben az egyes tagok elutasítják az egymás közötti konfliktusok fegyverrel történő rendezésének lehetőségét, és a jogállamiság nem csupán a tagállamokban, hanem az államok közötti szinten is megvalósult. Az unióhoz csatlakozó tagok a kooperatív biztonság elméletével összefüggésben egyfajta kooperatív birodalom részesei lesznek, amelyben önként vállalják a demokrácia és a jogállamiság alkalmazását.¹⁰ A kooperatív biztonság keretein belül

⁷ KÖVÁRINÉ 2008, 11.; ADLER–BARNETT 1998; ADLER 2008.

⁸ MIHALKA 2004, 73.

⁹ ADLER 2008, 207.

¹⁰ COOPER 2002; COOPER 2003, 27–44.; MOLNÁR 2018, 19–20.

megvalósuló együttműködés azonban többnyire nem tartalmazza a tagok között rögzített segítségnyújtási kötelezettséget.¹¹

Az európai integrációs folyamat elindulásakor kialakuló szervezetek, az Európai Szén- és Acélközösség, az Európai Gazdasági Közösség és az EURATOM semmilyen kül- és biztonságpolitikai struktúrával nem rendelkeztek, és Nyugat-Európán belül a NATO mellett az 1954-ben létrejövő Nyugat-európai Unió (NYEU) jelentett kölcsönös segítségnyújtási intézményesített keretet. A NYEU jelentősége a NATO árnyékában csupán korlátozott maradt, nem véletlen, hogy a kilencvenes évek elejétől fokozatosan megkezdődött feladatainak és intézményeinek EU-ba történő átvétele. A volt Jugoszlávia háborúi egyértelműen rávilágítottak arra, hogy az EU megfelelő katonai eszközök hiányában katonai konfliktusok esetén nem képes a stabilitást elősegíteni. 1998-tól elindult a közös biztonság- és védelempolitika (kezdetben európai biztonság- és védelempolitika) és ennek céljaként a közös védelemhez vezető folyamat. A Nyugat-európai Unió feladatainak és részben intézményeinek beolvasásával megvalósuló többlépcsős folyamat eredményeképpen a tanácsi struktúrákon belül katonai szervezeti keretek és döntéshozatali folyamatok alakultak ki. Az úgynevezett petersbergi feladatokra építve 2003-tól az Európai Unió területein kívül elindultak a válságkezelést és a nemzetközi biztonság erősítését elősegítő közös biztonság- és védelempolitikai műveletek és missziók. Ezt követően a 2011-ben létrejövő Európai Külügyi Szolgálaton (EKSZ, *European External Action Service*, EEAS) belül újabb civil és katonai válságkezelési mechanizmusokat segítő intézményesített struktúrák jöttek léte. A NYEU feladatait és egyes intézményeit átvevő EU esetében csak a lisszaboni szerződés megszületésekor hangsúlyozták a kölcsönös segítségnyújtás lehetőségét. Az erről szóló klauzula (42.7 cikk) hatálybalépésével az Európai Unió végre szerepet kapott saját területének védelmében, így egyfajta „kollektív védelmi feladatot” is elláthat.¹²

A szerződés szövege azonban hangsúlyozza, hogy a NATO-tagok számára továbbra is a NATO marad a kollektív védelem elsődleges letéteményese.¹³ A területvédelem tekintetében a kölcsönös segítségnyújtási klauzula csupán kiegészíti a NATO 5. cikkéből fakadó kollektív védelmet. Az eredeti francia–német tervekhez képest a 42.7 cikk jóval „felvizezettebben” fogalmaz, nem mondja ki a katonai segítségnyújtási kötelezettséget, csupán azt, hogy a „tagállamok egyike területe elleni fegyveres külső támadás esetén előírja, hogy a többi tagállam köteles minden rendelkezésére álló segítséget és támogatást megadni ezen tagállamnak”.¹⁴

Az EU esetében a biztonság fogalmának egyre szélesebb körű alkalmazását mutatja a polgárvédelem és a katasztrófák, illetve válságok uniós szintű kezelését segítő politikák egységeként megvalósuló civil biztonsági kormányzás fogalmának megjelenése. Nem véletlen, hogy napjainkban – a külső és belső biztonság közötti választóvonal eltűnésével párhuzamosan – az EU hatáskörei folyamatosan növekednek, és a polgár- és katasztrófavédelem területén, illetve a civil (vagy polgári) biztonsági kormányzás területein is egyre nagyobb szerepet kap.¹⁵ Napjainkban azonban nem csupán e területek, hanem például a klíma- vagy energiabiztonság területei is egyre jelentősebb szerephez jutnak az uniós stratégiaalkotás keretein belül.

¹¹ Kislexikon 2012, 96.

¹² BAKKER et al. 2016, 2.

¹³ *Collective Defence* (Glossary of Summaries).

¹⁴ Lisszaboni szerződés 2010.

¹⁵ Lásd részletesebben: BOSSONG–HEGEMANN 2015; KIRCHNER 2015, 287–291.

A közös biztonsággal és védelemmel összefüggő intézményrendszer és döntéshozatali folyamatok

Az EU a kétezres évektől a válságkezelési eszközök széles skáláján (például a KBVP-műveletek és -missziók, a segélyezési és fejlesztéspolitika, a diplomácia és a közös kereskedelempolitika és a szankciópolitika) képes tevékenységeit kifejteni. Az összetett külpolitikai eszközrendszerrel összefüggésben bonyolult intézményrendszer és kormányközi (közös kül- és biztonságpolitika és közös biztonság- és védelempolitika), illetve közösségi (például szankciós politika) megoldásokat egyaránt tartalmazó döntéshozatali folyamatok alakultak ki. A KKBP integráns részeként kialakuló KBVP – azaz elsősorban az EU civil és katonai műveletei és missziói – csupán egyike az EU kül- és biztonságpolitikai céljait megvalósítani hivatott politikai, diplomáciai, kereskedelempolitikai, fejlesztési és segélyezési eszközrendszernek.¹⁶

A közös biztonság- és védelempolitika megvalósításának egyik legfontosabb szereplője az állam- és kormányfőket tömörítő Európai Tanács (*European Council*), amely a lisszaboni szerződéssel az EU formális intézménye lett, és állandó elnök vezeti. Az Európai Tanács egyik legfontosabb feladata, hogy politikai prioritásokat és iránymutatásokat fogalmazzon meg az EU előtt álló biztonság- és védelempolitikai kihívások kapcsán és válságok esetén is. Az ülések után kiadott Európai Tanácsi következtetések politikai súlya elsősorban abból fakad, hogy lehető legmagasabb szinten fejezi ki a tagállamok politikai akaratát, így lehetőséget nyújt a kihívások és a kül- és biztonságpolitikai prioritások közös, uniós szintű rendezésére.

A havonta egyszer ülésező, miniszteri szintű döntéshozatali szerv, az Európai Unió Tanácsa (a továbbiakban: Tanács), és annak kül- és biztonságpolitikai formációja, a Külügyek Tanácsa (*Foreign Affairs Council*) a KKBP-vel és a KBVP-vel kapcsolatban hoz döntéseket (határozatokat). Fontos hangsúlyozni, hogy a közös biztonság- és védelempolitika továbbra is a Tanács (és nem az Európai Bizottság) hatáskörébe tartozik. A külügyminiszterek ülésein évente kétszer a védelmi miniszterek vesznek részt.

A lisszaboni szerződés óta a Külügyi Tanács üléseit (kivéve a kereskedelmi szintűt) állandó elnök, a külügyi és biztonságpolitikai főképviselő vezeti, aki egyben az Európai Bizottság (a továbbiakban: a Bizottság vagy EB) alelnöke is. Az ülések napirendi pontjait az Állandó Képviselők Bizottsága, azaz az Unió tagállamainak nagyköveteit összefogó COREPER készíti elő. A tanácsi döntéshozatali struktúra részét képezik a 2000-től létrejövő katonai és polgári válságkezelési döntésselkészítési testületek: a Politikai és Biztonsági Bizottság (*PSC*), az Európai Unió Katonai Bizottsága (*EUMC*), a Polgári Válságkezelő Bizottság (*CIVCOM*) és a Politikai-Katonai Csoport (*PMG*).

A nagyköveti szintű Politikai és Biztonsági Bizottság figyelemmel kíséri a nemzetközi helyzetet, ajánlásokat nyújt a Tanácsnak, és biztosítja a műveletek politikai ellenőrzését és stratégiai irányítását.¹⁷ Az Európai Unió Katonai Bizottsága az EU legmagasabb szintű katonai szerve, tagjai a tagállamok vezérkari főnökei. A bizottság katonai kérdésekben nyújt ajánlásokat a Politikai és Biztonsági Bizottságnak.¹⁸ A Polgári Válságkezelő Bizottság

¹⁶ LAUFFER–HAMACHER 2016, 31.

¹⁷ Consilium (a).

¹⁸ Consilium (b).

a válságkezelés civil vagy polgári (azaz nem katonai, elsősorban a jogállamisággal és a civil biztonsági ágazattal összefüggő területek) szempontjaival kapcsolatban nyújt tanácsokat a PSC részére.¹⁹ A Politikai-Katonai Csoport egyfajta köztes szervezeti formaként előkészítő munkát végez a válságkezelés katonai és polgári-katonai kérdéseivel kapcsolatban a PSC számára.²⁰

A külügyi és biztonságpolitikai főképviselő, aki egyben az Európai Bizottság alelnöke is (*High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy*), az EU KKBP területén széles feladatkörrel rendelkezik. A Külügyek Tanácsa elnöki pozíciója mellett vezeti az EKSZ-et és az Európai Védelmi Ügynökséget. Emellett az Európai Bizottság alelnökeként az EB-n belüli külügyekkel kapcsolatos feladatokat is összefogja, vezeti a külső fellépésekért felelős biztosok csoportját (*Commissioners' Group on External Action*). Röviden összefoglalva, a legfontosabb feladata, hogy rajta keresztül a tagállamok közös akaratának képviselőjeként az EU képes legyen egy közös hangon megszólalni.

A 2011 óta működő Európai Külügyi Szolgálat (*European External Action Service*, EKSZ, EEAS) legfontosabb feladata, hogy az EU külső fellépései közötti összhangot megteremtse, segítséget nyújtson a külügyi és biztonságpolitikai főképviselőnek munkája ellátása érdekében. Az EKSZ munkatársai a Tanács főtitkárságáról, az Európai Bizottságtól és a tagállamokból érkeztek. Az EU küldöttségei (EU Delegations) jelenleg szervezeti szempontból az EKSZ részét képezik. Az Európai Külügy Szolgálat a válságkezelés különböző intézményesített struktúráit olvasztotta magába, illetve hozta létre: EU Katonai Törzse (EUMS), Válságkezelési és Tervezési Igazgatóság (CMPD), Polgári Tervezési és Végrehajtási Szolgálat (CPCC), Helyzetjelentési Központ (IntCen), és Katonai Tervezési és Végrehajtási Szolgálat (MPCC).²¹

Az EU végrehajtó testületének, az Európai Bizottságnak a feladata az Unió érdekek legmagasabb szintű képviselete és érvényesítése. Napjainkban az EB szerepe nem csupán a hagyományosan a Bizottsághoz tartozó uniós külső fellépéssel és a humán biztonság területeivel összefüggő területeken (például bővítés- és szomszédságpolitika, segélyezési vagy fejlesztéspolitika), hanem a 2016-os globális stratégia végrehajtása során a közös biztonság- és védelempolitika területein is erősödik, elsősorban az Európai Védelmi Alap (*European Defence Fund*, EVA) létrehozásával kapcsolatos előkészítő munka során.

Az Európai Bizottság által létrehozott EVA 2019-ig évente 90 millió eurós, majd a tervek szerint 2020-tól 13 milliárd eurós költségvetéssel a tagállamok védelmi kutatására, a prototípusok kifejlesztésére, valamint a védelmi felszerelések és technológia beszerzésére irányuló beruházásait koordinálja és egészíti ki.²² Az alap felállításának jelentősége, hogy először lesz lehetőség uniós költségvetésből katonai kiadások finanszírozására.

Az EB képviselője megfigyelőként a Politikai és Biztonsági Bizottság ülésein is részt vesz, javaslatokat tehet. Költségvetési területen hosszú idő óta meghatározó szerepe van, hiszen a KBVP költségvetésének végrehajtása a Bizottság feladata. Az EB-n belül a Külpolitikai Eszközökért Felelős Szolgálat (*Service for Foreign Policy Instruments*) az uniós külpolitika pénzügyi és operatív vonatkozásait hajtja végre, amelyet szervezeti értelemben a külügyi és biztonságpolitikai főképviselő, a Bizottság alelnöke alá beosztott igazgató

¹⁹ Consilium (c).

²⁰ Consilium (d).

²¹ LAUFFER–HAMACHER 2016, 35–48.

²² Europa.eu 2017a.

vezeti. A szolgálat – amely gondoskodik a KKBP-költségvetés részeként megjelenő források megfelelő felhasználásáról – számos területen nyújt segítséget és pénzügyi támogatást az EU-n kívüli, válsággal küzdő országoknak. Segíti továbbá az uniós szankciók érvényesítését, a gyémántkereskedelem felügyeletén keresztül igyekszik felvenni a harcot például a konfliktusgyémántok (Kimberley-folyamat)²³ kereskedelmével szemben. A szolgálat emellett küzd a halálbüntetés végrehajtásához és a kínzáshoz használt eszközök és áruk kereskedelme ellen.²⁴ Emellett megfigyelőként részt vesz nem uniós országok választásain.²⁵

A közös kül- és biztonságpolitika megvalósításában szerepet játszanak a különleges képviselők is, akiknek feladata az uniós politika képviselete és az összehangolás (illetve az EU láthatóságának erősítése) az Unió számára stratégiai vagy biztonsági szempontból fontos térségekben.²⁶

A biztonsággal és védelemmel összefüggő stratégiai és elvi keretrendszer, kihívások

Az EU külpolitikájával összefüggő stratégiai keretet napjainkban az EU kül- és biztonságpolitikájára vonatkozó, 2016-ban elfogadott globális stratégiája foglalja össze. A dokumentum hangsúlyozza, hogy az EU-nak képessé kell válnia saját maga megvédésére, továbbá arra, hogy eleget tudjon tenni a kölcsönös segítségnyújtás (EUSZ 42.7 cikk) és a szolidaritás szerződésben rögzített kötelezettségének is (EUSZ 222. cikk). Az EU saját biztonságfelfogása kapcsán a külső és belső biztonság közötti kapcsolatot, a human biztonság támogatását, az instabilitás kiváltó okainak felszámolását, illetve a válságok integrált és átfogó kezelését emeli ki.²⁷ A stratégia öt prioritást fogalmaz meg: 1. a biztonságot; 2. az állami és társadalmi ellenálló képesség (reziliencia) megerősítését a csatlakozás előtt álló országokban, a szomszédságban és a környező területeken; 3. a konfliktusok és válságok integrált megközelítését elsősorban a human biztonság előmozdítása érdekében; 4. az együttműködésen alapuló regionális szerveződések és a regionális kormányzási formák támogatását; 5. a 21. századi globális kormányzás feltételeinek megerősítését.²⁸

A folyamatosan változó és egyre sűrűsödő biztonsági kihívásokkal terhelt nemzetközi környezetben az EU biztonságfelfogása és az ezzel kapcsolatban megfogalmazott elvi és elméleti hangsúlyok is folyamatosan eltolódnak. E változást jól mutatja, hogy a 2003-as Európai Biztonsági Stratégia még a korábban nem tapasztalt jólétet, a biztonság és szabadság vívmányait, illetve az EU-nak mindezek kialakításában betöltött központi szerepét hangsúlyozta. A szöveg közvetlenül ugyan nem utalt az EU-ra mint biztonsági közösségre, de hangsúlyozta a tagállamok elkötelezettségét a viták békés megoldása iránt és a közös intézményeken keresztüli együttműködéssel kapcsolatban. A 2003-as dokumentum a stabilitás kiterjesztésében is

²³ Az ENSZ, a gyémántipar képviselői és a gyémántkitermelő országok 2003-ban írták alá a Kimberley-egyezményt, amelynek célja igazolni a gyémántok származási helyét, és megakadályozni, hogy az eladott gyémántokból fegyveres konfliktusokat pénzeljenek.

²⁴ Európai Számvevőszék 2015.

²⁵ Europa.eu (s. a.); LAUFFER–HAMACHER 2016, 3.

²⁶ Európai Parlament 2011.

²⁷ TARDY 2017, 1–4.

²⁸ EEAS 2016b, 40.

a normatív megközelítést helyezte a középpontba. A keleti bővítés pozitív hatásaként hangsúlyozta: „A jogállamiság és a demokrácia fokozatos elterjedésével számos önkényuralmi rendszer alakult át biztonságos, stabil és dinamikus demokráciává. Az egymást követő bővítésekkel az egyesült és békés kontinens látomása valósággá válik.”²⁹

Ezzel a sok tekintetben optimista megközelítéssel szemben a 2016-os globális stratégia már jóval kedvezőtlenebb külső és belső biztonsági környezettel számol: „Jelenleg egzisztenciális válságban vagyunk, mind az Európai Unión belül, mind azon kívül. Az általunk létrehozott Uniót számos veszély fenyegeti. Többen megkérdőjelezzük az általunk létrehozott európai projektet, amely eddig példa nélkül álló békét, jólétet és demokráciát hozott. Keleten megsérült Európa biztonsági rendje, miközben a terrorizmus és az erőszak ragályként terjed Észak-Afrikában és a Közel-Keleten, valamint Európában is.”³⁰ Nem véletlen tehát, hogy az új stratégiában az első számú prioritásként a biztonság, míg másodikként az állami és társadalmi ellenálló képesség (reziliencia) megerősítése jelenik meg.

Fontos jelezni, hogy bár a rezilienciára való törekvés nem új keletű a nemzetközi szervezetek, így az EU céljai között sem – már korábban is jelen volt például az Unió fejlesztés- és szomszédságpolitikájában –, de a társadalmi ellenállóképesség stratégiai szinten most jelent meg először. És jóllehet, az EU e fogalmat is tágan értelmezi, de a *demokrácia és jogállamiság mindenekfelett álló terjesztésével szemben ez a megközelítés már a stabilitás kérdését helyezi előtérbe*.

Mindez természetesen összhangban van azzal a külpolitikai paradigmaváltással is, amelyet legérzékeltetőbben az *elvhű pragmatizmusnak* (*principled pragmatism*) nevezett megközelítés jelenít meg az EU globális stratégiájában.³¹ Az új alapelv gyakorlati alkalmazása, azaz a reálpolitikai megközelítés és az európai alapelvekhez és értékekhez való ragaszkodás egyidőben történő alkalmazása persze számos kérdést vet fel, hiszen az elvhű pragmatizmus akarva akaratlanul is hozzájárulhat ahhoz, hogy az EU politikája a sokszor bizonytalan kimenetelű demokratikus átmenetek támogatása helyett a stabilitást jelentő és az Unióval baráti kapcsolatokat fenntartó, de az európai alapelveknek és értékeknek nem megfelelő rendszerek fennmaradásához járul hozzá. Nem véletlen tehát, hogy az elvhű pragmatizmus mint új vezérlő elv megjelenését több elemző is a „kör négyzetesítése” vagy a „fából vaskarika” hasonlatokkal jellemezte.³²

A lisszaboni szerződéssel hatályba lépő kölcsönös segítségnyújtási klauzulával kapcsolatban a 2016-os stratégia a következőket hangsúlyozza: „A kollektív védelem elsődleges keretét a legtöbb tagállam számára továbbra is a NATO jelenti. Az EU–NATO kapcsolatok ugyanakkor nem érinthetik azon tagállamok biztonság- és védelempolitikáját, amelyek nem a NATO tagjai. Az EU ezért az Észak-atlanti Szövetséggel folytatott együttműködését a két szervezet egymást kiegészítő jellegére és a közöttük meglévő szinergiára tekintettel, az intézményi keretek teljes körű tiszteletben tartásával, valamint a két szervezet inkluzív jellegére és döntéshozatali autonómiájára figyelemmel fogja elmélyíteni. Ezzel összefüggésben meg kell erősíteni az EU-t mint biztonsági közösséget: az európai biztonság- és védelempolitikai törekvéseknek lehetővé kell tenniük, hogy az EU önállóan fel tudjon lépni, miközben a NATO erőfeszítéseire is hozzájárul és intézkedéseket hajt végre azzal

²⁹ Consilium 2003b, 1.

³⁰ EEAS 2016b, 5.

³¹ JUNCOS 2017, 2.; MOLNÁR 2016, 76.; BISCOP 2016.; EEAS 2016b, 12.; MOLNÁR 2018, 43.

³² JUNCOS 2017, 2; TOCCI 2016, 6.

együttműködésben. A hitelesebb európai védelem az Egyesült Államokkal fennálló egészséges transzatlanti partnerség szempontjából is elengedhetetlen.”³³

2016-ban már megkezdődött a globális stratégiában kitűzött célok (például az állandó strukturált együttműködés, PESCO) végrehajtása is. A tanácsi döntéshozatali folyamatokkal párhuzamosan az EB 2017 júniusában elkészítette a biztonság- és védelempolitikára vonatkozó tervét, amely három forgatókönyvet vázolt fel:

1. a jelenlegi kormányközi együttműködési formákon kevésbé túllépő biztonságot és védelmi együttműködést (*Security and Defence Cooperation*),
2. a megosztott biztonság és védelem (*Shared Security and Defence*) létrehozását,
3. a föderatív megközelítéshez közelebb álló közös uniós védelmi politika fokozatos kialakítását megcélózva a közös biztonság és védelem lehetőségét (*Common Defence and Security*).³⁴

Műveletek, missziók és a harccsoportok

A kilencvenes évek balkáni háborúi igen élesen világítottak rá arra a tényre, hogy az EU nem rendelkezett még a közvetlen közelében kialakuló fegyveres konfliktusok megfékezéséhez és a stabilitás biztosításához szükséges megfelelő eszközökkel sem. 1999-től az 1998-as Saint Malo-i brit és francia javaslat eredményeként megkezdődött a közös európai biztonság- és védelempolitika (a lisszaboni szerződéstől közös biztonság- és védelempolitika) kialakítása. Noha a brit–francia javaslat az önálló cselekvési képesség érdekében hiteles saját katonai erő létrehozását javasolta, ez a tagállamok politikai akaratának hiányából fakadóan mind a mai napig csupán nagyon korlátozott mértékben valósult meg. Az EU lassú reakcióját jól jelzi, hogy a lisszaboni szerződésben a teljes körű összefogás hiányára kidolgozott egyéb lehetőségeket (például a PESCO-t) is csupán napjaink biztonsági kihívásainak következtében alkalmazzák.

Műveletek és missziók

Napjainkban az EU KKBP civil (polgári) és katonai műveletek és missziók elindítását teszi lehetővé. Az EU-szerződés 43. cikke értelmében a műveletek és missziók „közös leszerelési műveleteket, humanitárius és mentési feladatokat, katonai tanácsadói és segítségnyújtási feladatokat, konfliktusmegelőzést és békefenntartást, harcoló erők válságkezelésben kifejtett feladatait – beleértve a béketeremtést is – és a konfliktusok lezárását követően a helyzet stabilizálására irányuló műveleteket foglalnak magukban. E missziók mindegyike hozzájárulhat a terrorizmus elleni küzdelemhez, ideértve a terrorizmus ellen saját területükön küzdő harmadik országok támogatását is.”³⁵

2003 óta az Európai Unió a világ számos pontján összesen 34 műveletet és missziót indított el a konfliktuskezelés és a nemzetközi biztonság előmozdítása érdekében. A napjainkban műkö-

³³ EEAS 2016b, 15.

³⁴ European Commission 2017a.

³⁵ Lisszaboni szerződés 2010.

dő 17 misszióból és műveletből 11 civil, 6 pedig katonai feladatokat lát el. Földrajzi értelemben ezek a műveletek és missziók elsősorban az EU közvetlen szomszédságára (Nyugat-Balkán, Kelet-Európa), illetve a Közel-Keletre és a közép-afrikai térségre koncentrálódnak.

A polgári és katonai missziók és műveletek politikai ellenőrzését, illetve stratégiai irányítását a tanácsai struktúráján belül a Politikai és Biztonsági Bizottság látja el. A végrehajtó mandátummal rendelkező (azaz valóban) katonai műveletek esetében a keretnemzet-konceptió értelmében a műveletet a vezető szerepet játszó tagállam (például az EUNAVFOR MED Sophia esetében Olaszország) parancsnoki struktúrája vezeti. Az EU és NATO között 2003-ban született Berlin Plusz megállapodás alapján az Európai Unió NATO-eszközöket is igénybe vehet (lásd például az Althea-műveletet Bosznia-Hercegovinában), ezt a lehetőséget azonban Ciprus Európai Unióhoz történő csatlakozása és ebből következően a török–görög ciprusi konfliktus uniós szinten történő megjelenése óta a gyakorlatban nem alkalmazták.

A nem végrehajtó mandátummal rendelkező (azaz elsősorban kiképző feladatokat ellátó) katonai missziók vezetési struktúrájának támogatására jött létre 2012-ben az Európai Unió Művelti Központja (*EU Operation Center*, EU OPCEN) kezdetben azzal a céllal, hogy az EU Katonai Törzsen belül segítse az Afrika szarván folytatott KBVP-missziókat. A művelti központot 2016 decemberében, a Katonai Tervezési és Végrehajtási Szolgálat (MPCC) létrehozásának előkészületeivel párhuzamosan deaktiválták. 2017 óta a nem végrehajtó típusú katonai műveleteket az EU Katonai Törzsen belül már az MPCC vezeti. A polgári missziók irányításával kapcsolatos feladatokat pedig a Polgári Tervezési és Végrehajtási Szolgálat (CPCC) látja el.³⁶

Harccsoportok

2004-től az EU válságkezelési eszközrendszerében fontos szerepet szántak a tagállamok egy-egy csoportja által létrehozott harccsoportoknak (*European Union Battlegroup*, EU BG). Az eredeti tervek alapján a legalább 1500 fős harccsoportok 10 napon belül bevethető multinacionális, integrált erőket jelentenek, amelyek akár hatezer kilométeres távolságban, 1–4 hónapig is fenntarthatók. Noha a harccsoportok alkalmazása eddig egyetlen esetben sem történt meg, a liszaboni szerződés adta keretek között lehetőség van felhasználásukra konfliktusmegelőzési, kezdeti stabilizációs, humanitárius intervenciók és mentési feladatok, válságkezelés és békefenntartó feladatok esetében.

Működésükkel kapcsolatban azonban komoly kétkedést és bírálatot váltott ki, hogy mindaddig a hat hónapos készenléti időszakon túl egyetlen esetben sem történt meg azok válságkövetbe történő kitelepítése. Noha napjainkban folyik a harccsoport-konceptió újragondolásának folyamata, mindaddig megnyugtató válasz nem született alkalmazhatóságuk elősegítése érdekében. Kitelepítésük eddigi legfőbb akadályát az abban részt vevő tagállamok politikai akarátának hiányán kívül elsősorban a finanszírozásuk megoldatlansága jelentette. Nem véletlen, hogy napjainkban folynak a KBVP katonai műveleteinek közös költségeit finanszírozó Athéné-mechanizmus harccsoportokra történő kiterjesztéséről szóló tárgyalások.³⁷

³⁶ EEAS 2017; lásd részletesebben: MOLNÁR 2018.

³⁷ Europa.eu 2017b.

Az állandó strukturált együttműködés (PESCO)

2017-ben a globális stratégia végrehajtásával megkezdődött az európai védelmi együttműködés elmélyítését szolgáló kezdeményezések gyakorlati megvalósítása: így az állandó strukturált együttműködés (PESCO) alkalmazása, a védelmi kiadások koordinált éves felülvizsgálata (*Co-ordinated Annual Review on Defence*, CARD), a Katonai Tervezési és Végrehajtási Szolgálat (MPCC) létrehozása, illetve az Európai Bizottság által készített Európai védelmi cselekvési terv (*European Defence Action Plan*, EDAP) alapján az Európai Védelmi Alap (EDF) felállításának előkészítése. Az első pillantásra kis lépéseknek tűnő javaslatok közül érdemes kiemelni, hogy például az EDF létrehozásával első alkalommal nyílik lehetőség a közös védelmi jellegű kutatási beruházások, illetve a védelmi eszközök és technológiák közös fejlesztésének uniós forrásból való támogatására.³⁸

A védelmi területen elindult intézményi szintű fejlesztések közül a legnagyobb várat okozás az állandó strukturált együttműködést (PESCO), azaz a differenciált integráció védelmi területen történő megvalósítását övezte.³⁹ A liszaboni szerződésben már szereplő, de mindeddig ki nem használt, így Jean-Claude Juncker bizottsági elnök által is „Csipkerózsikaként” jellemzett jogi lehetőség gyakorlati alkalmazásával a tagállamok egy csoportja a biztonság- és védelempolitika területén szorosabb integrációt hozhat létre.⁴⁰

2017. november 13-án 23 tagállam miniszterei együttes bejelentést írtak alá az állandó strukturált együttműködésről (PESCO). A biztonság- és védelempolitika területén megvalósuló szorosabb együttműködésről szóló dokumentumot átadták a főképviseletnek és a Tanácsnak. A bejelentést különböző okok miatt csupán öt ország – Dánia, Írország, Málta, Portugália és az Egyesült Királyság – nem írta alá.⁴¹ A bejelentés a következőket fogalmazza meg:

1. a „PESCO az EU területének és polgárainak biztonságába és védelmébe történő beruházások nagyratörő, kötelező erejű és inkluzív európai jogi kerete”, illetve
2. a tagállamok vállalt „nagyratörő és még fokozottabban kötelező erejű közös kötelezettségvállalások” jegyzéke (például a védelmi célú költségvetés reálértéken történő rendszeres növelése a kitűzött célok elérése érdekében), továbbá tartalmazza
3. a PESCO irányítására vonatkozó javaslatokat (a PESCO koherenciájának és ambíciósintjének megőrzése érdekében egy átfogó szintet, illetve a projektek szintjén konkrét irányítási eljárásokat).⁴² 2017 decemberében 8-án a tanács minősített többséggel döntött összesen 25 ország, köztük Írország és Portugália részvételével is a PESCO elindításáról.⁴³ Az integráció mélyebb formájában csupán az EU-t elhagyni készülő Egyesült Királyság, a KBVP-ből kimaradó (*opt out*) Dánia és Málta nem vett részt. Az elért eredmények ellenére a kritikusok szerint a PESCO-ban rejlő lehetőségekből a tagállamok a lehető legkevesebbet hozták ki. Mindebből következően az európai hadsereg megvalósításának elképzelése még mindig a távoli jövő kérdése.⁴⁴

³⁸ Europa.eu 2016.

³⁹ BISCOP 2017.

⁴⁰ European Commission 2017b.

⁴¹ Europa.eu 2017c.

⁴² Europa.eu 2017c.

⁴³ Europa.eu 2017d.

⁴⁴ FRANKE 2017; WITNEY 2017.

A külső tevékenységekkel és a válságkezelési feladatokkal kapcsolatos finanszírozás

Az összetett eszközrendszerrel összefüggésben az Európai Unió bonyolult finanszírozási és költségvetési rendszert alakított ki, és a nemzetközi béke és biztonság elősegítése érdekében számos, közös politikáival összefüggő pénzügyi támogatási rendszert alkalmaz. A 2014 és 2020 közötti hétéves pénzügyi keret időszakában három tematikus eszköz (a demokrácia és emberi jogok európai eszköze, a stabilitás és béke elősegítését szolgáló eszköz, nukleáris biztonsági együttműködés eszköze) és hat földrajzi eszköz (európai szomszédsági támogatási eszköz, előcsatlakozási támogatási eszköz, a harmadik országokkal való együttműködésre vonatkozó partnerségi eszköz, grönlandi eszköz, fejlesztési együttműködési eszköz, európai fejlesztési alap) segíti a külső tevékenységek finanszírozását. Az Európai Fejlesztési Alap költségvetésen kívüli földrajzi eszköz, a fejlesztési együttműködési eszköz (DCI) pedig tematikus és földrajzi eszköznek is számít.⁴⁵

A válságkezelésben fontos szerepet játszó polgári és katonai missziók finanszírozása különböző módokon valósul meg. A polgári missziókat a KKBK-költségvetésből tartják fenn. A katonai műveletek költségeinek túlnyomó hányadát a tagállamok saját maguk finanszírozzák, az esetükben felmerülő közös költségeket pedig az úgynevezett Athén-mechanizmuson keresztül biztosítják.

Összegzés

Noha az európai hadsereg létrehozása továbbra is csupán távoli terv marad, az EU globális kül- és biztonságpolitikai stratégiájában megfogalmazott célok végrehajtásával 2016-tól elindult az EU legfiatalabb politikájának, a közös biztonság- és védelempolitikának mélyítését elősegítő és így egy védelmi unió kialakítása felé vezető folyamat. A stratégia kiemeli az EU védelmi közösségként történő megerősítését, illetve saját védelmi képességeinek fejlesztését annak érdekében, hogy az Unió valóban képessé váljon saját magát megvédeni, azaz utal a kollektív védelem képességére is.⁴⁶

A jövővel kapcsolatos egyik legfontosabb kérdés, hogy az EU hogyan tud a szerződéses keretek adta lehetőségekre építve egy csupán a saját biztonságára koncentráló és a többi nemzetközi biztonsági szervezet munkáját kiegészítő biztonsági közösségből, illetve a NATO árnyékában létező kollektív védelmi jellegű szervezetből egy valóban működő védelmi unióvá válni. Bár ez valószínűleg hosszán elnyúlik majd, az már most látszik, hogy az Európai Bizottság növekvő szerepével és a védelmi fejlesztéseket lehetővé tevő uniós források megjelenésével megkezdődött a közös biztonság- és védelempolitika közösségiesítésének hosszú folyamata. Ennek sikere azonban elsősorban az uniós tagállamok politikai akaratától függ, és amennyiben ez továbbra is hiányozni fog, igaz lesz az a Nick Witney által a PESCO-val kapcsolatban emlegetett régi kínai mondás, miszerint: „Dübörög a lépcső, és nem jön le rajta senki.”⁴⁷

⁴⁵ RAMET 2015, 2–3.; MOLNÁR 2018. 108–109.

⁴⁶ EEAS 2016a.

⁴⁷ WITNEY 2017.

Fontos azonban azt is látni, hogy az Európai Unió nem önmagában, hanem más nemzetközi szervezetekkel együtt igyekszik erősíteni Európa biztonságát. Jóllehet, külpolitikai értelemben számos esetben továbbra sem viselkedik egy egységes és koherens nemzetközi szereplőként, de napjainkra tevékenységeinek meghatározó része egyfajta átfogó és integrált megközelítés alapján kiterjed a nemzetközi békével és biztonsággal összefüggő területekre is. Ezzel kapcsolatban érdemes megemlíteni a 2015-től elmélyülő menekült- és migrációs válságot, amelynek kezelése érdekében az Európai Unió más nemzetközi szervezetekkel szorosan együttműködve diplomáciai eszközöket (EU–török megállapodás), segélyezési eszközöket (például Törökország, Jordánia, Libanon esetében) és KBVP-eszközöket (például EUNAVFOR MED) egyaránt felhasznált.

A jövőre vonatkozó, ajánlásként megfogalmazott tervek közül érdemes kiemelni az Európai Parlament (EP) 2016. októberi jelentését. A dokumentum szerint a KBVP alapos felülvizsgálatát követően az európai védelmi uniónak a tagállamok számára a liszaboni szerződésben meglévő lehetőségek kiaknázásán és a tagállami képességeken túlmutató garanciákat és képességeket kell kínálnia. Mindezekkel összefüggésben az EP úgy véli, hogy az európai védelmi uniónak a védelem határozott kollektív elvén kell alapulnia. Mindezek megvalósításához egy hatékony finanszírozási háttér kidolgozását és a NATO-val való kapcsolatok tisztázását tartja fontosnak. Az EP javaslata alapján a KBVP-nek „túl kell lépnie a külső válságok kezelésén, hogy valóban biztosítsa a közös biztonságot és védelmet a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség egészében [...]”⁴⁸ Az integráció e területen való mélyítésének folyamatát ambivalens módon egyszerre gyorsítja és lassítja a sokszor szkeptikus, de az EU legnagyobb katonai erejével rendelkező Egyesült Királyság 2019-ben tervezett kilépése az EU-ból.

Felhasznált irodalom

- ADLER, Emanuel – BARNETT, Michael eds. (1998): *Security Communities*. Cambridge, Cambridge University Press.
- ADLER, Emanuel (2008): The Spread of Security Communities. Communities of Practice, Self-Restraint, and NATO's Post-Cold War Transformation. *European Journal of International Relations*, No. 14. 195–230. Elérhető: <http://ces.vse.cz/wp-content/emanuel-adler-the-spread-of-security-communities.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)
- AZ Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes keretbe foglalt változata. Az Európai Unió Alapjogi Chartája. (=Liszaboni szerződés 2010). Elérhető: https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/eu_citizenship/consolidated-treaties_hu.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)
- BAKKER, Anne – BISCOP, Sven – DRENT, Margriet – LANDMAN, Lennart (2016): *Spearheading European Defence, Employing the Lisbon Treaty for a Stronger CSDP*. Clingendael Report. Elérhető: www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/Report_Spearheading_European_Defence.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)

⁴⁸ Európai Parlament 2016, 4. bekezdés.

- BISCOP, Sven (2016): *The EU Global Strategy. Realpolitik with European Characteristics*. Egmont Institute, Security Policy Brief, No. 75. Elérhető: www.egmontinstitute.be/content/uploads/2016/06/SPB75.pdf?type=pd (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)
- BISCOP, Sven (2017): *European Defence. What's in the CARDS for PESCO?* Egmont Institute Security Policy Brief, No. 91. Elérhető: www.egmontinstitute.be/content/uploads/2017/10/SPB91-Biscop.pdf?type=pdf (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)
- BOSSONG, Raphael – HEGEMANN, Hendrik eds. (2015): *European Civil Security Governance, Diversity and Cooperation in Crisis and Disaster Management*. New York, Palgrave Macmillan.
- BREMBERG, Niklas (2015): The European Union as Security Community-Building Institution: Venues, Networks and Co-operative Security Practices. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 53, No. 3. 674–692.
- Collective Defence. Glossary of Summaries, EUR-lex. Elérhető: http://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/collective_defence.html (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)
- Consilium (2003a): *A secure Europe in a better world* (2003). European Security Strategy, Council of the European Union, Brussels, 12 Dec. Elérhető: <https://europa.eu/globalstrategy/en/european-security-strategy-secure-europe-better-world> (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)
- Consilium (2003b): *Biztonságosabb Európa egy jobb világban. Európai biztonsági stratégia. Biztonságosabb Európa egy jobb világban* (2009). Luxembourg, Az Európai Unió Kiadóhivatala. Elérhető: www.consilium.europa.eu/media/30811/qc7809568huc.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)
- Consilium (a): Politikai és Biztonsági Bizottság (PBB). *Az Európai Unió Tanácsának honlapja*. Elérhető: www.consilium.europa.eu/hu/council-eu/preparatory-bodies/political-security-committee/ (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)
- Consilium (b): Az Európai Unió Katonai Bizottsága (EUKB). *Az Európai Unió Tanácsának honlapja*. Elérhető: www.consilium.europa.eu/hu/council-eu/preparatory-bodies/european-union-military-committee/ (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)
- Consilium (c): Polgári Válságkezelő Bizottság (CivCom). *Az Európai Unió Tanácsának honlapja*. Elérhető: www.consilium.europa.eu/hu/council-eu/preparatory-bodies/committee-civilian-aspects-crisis-management/ (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)
- Consilium (d): Politikai-Katonai Csoport (PMG). *Az Európai Unió Tanácsának honlapja*. Elérhető: www.consilium.europa.eu/hu/council-eu/preparatory-bodies/politico-military-group/ (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)
- COOPER, Robert (2002): The New Liberal Imperialism. *The Guardian*, April 7th. Elérhető: www.theguardian.com/world/2002/apr/07/1 (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)
- COOPER, Robert (2003): *The Braking of Nations. Order and Chaos in the Twenty-First Century*. London, Atlantic Books.
- Defence cooperation. Council establishes Permanent Structured Cooperation (PESCO), with 25 member states participating (2017). *Az Európai Unió Tanácsának honlapja*. Elérhető: www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/12/11/defence-cooperation-pesco-25-member-states-participating/# (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)
- EEAS (2016a): *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy*. Elérhető: www.eeas.europa.eu/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)
- EEAS (2016b): *Közös jövőkép, közös fellépés: Erősebb Európa Globális stratégia az Európai Unió kül- és biztonságpolitikájára vonatkozóan*. Elérhető: www.eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_hu_.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)

- EEAS (2017a): *EU Battlegroups*. Bruxelles, 09/10/2017. Elérhető: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/33557/eu-battlegroups_en (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)
- EEAS (2017b): *EU Missions and Operations, as part of the EU's Common Security and Defence Policy*. Elérhető: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/csdp_missions_and_operations_factsheet.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)
- Európai Bizottság (2017): *Európai Védelmi Alap. Évi 5,5 milliárd euró Európa védelmi képességeinek a fokozására*. Brüsszel, június 7. Elérhető: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-1508_hu.htm (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)
- Európai Parlament (2011): *Jelentés, 2011. április 19. a közös kül- és biztonságpolitika (KKBP) fő szempontjairól és alapvető választási lehetőségeiről szóló, a 2006. május 17-i intézményközi megállapodás II. része G. pontjának (43) bekezdése alapján az Európai Parlamenthez intézett 2009-es éves tanácsi jelentésről*. PE 445.857v05-00 A7-0168/2011. Elérhető: www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2011-0168+0+DOC+XML+V0//HU (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)
- Európai Parlament (2016): *Jelentés az európai védelmi unióról*. Október 31, 2016/2052(INI). Elérhető: www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A8-2016-0316+0+DOC+XML+V0//HU (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)
- Európai Számvevőszék (2015): *A kínzás és a halálbüntetés elleni küzdelem uniós támogatása*. Európai Számvevőszék, Luxembourg. Elérhető: www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR15_09/SR_TORTURE_HU.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)
- Europa.eu (s. a.). *Külpolitikai Eszközökért Felelős Szolgálat*. Elérhető: https://ec.europa.eu/info/departments/foreign-policy-instruments_hu#leadership (A letöltés dátuma: 2017. 11. 20.)
- Europa.eu (2016). *Európai védelmi cselekvési terv: Úton az Európai Védelmi Alap megteremtése felé*. Brüsszel, 2016. november 30. Elérhető: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016DC0950&from=EN> (A letöltés dátuma: 2017. 10. 14.)
- Europa.eu (2017a): *Európai Védelmi Alap: évi 5,5 milliárd euró Európa védelmi képességeinek a fokozására*. Brüsszel, 2017. június 7. Elérhető: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-1508_hu.htm (A letöltés dátuma: 2019. 08. 29.)
- Europa.eu (2017b): *EU Battlegroups*. Bruxelles, 09/10/2017. Elérhető: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/33557/eu-battlegroups_en (A letöltés dátuma: 2019. 08. 29.)
- Europa.eu (2017c): *Védelmi együttműködés: 23 tagállam együttes bejelentést ír alá az állandó strukturált együttműködésről (PESCO)*. Elérhető: www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2017/11/13/defence-cooperation-23-member-states-sign-joint-notification-on-pesco/. (A letöltés dátuma: 2017. 11. 13.)
- Europa.eu (2017d): *Defence cooperation: Council establishes Permanent Structured Cooperation (PESCO), with 25 member states participating*, 11/12/2017. Elérhető: www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/12/11/defence-cooperation-pesco-25-member-states-participating/# (A letöltés dátuma: 2018. 04. 08.)
- Európai védelmi cselekvési terv. Úton az Európai Védelmi Alap megteremtése felé* (2016). Brüsszel, november 30. Elérhető: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016DC0950&from=EN> (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)
- European Commission (2017a): *A Europe that defends. Commission opens debate on moving towards a security and defence union*. Brüsszel, június 7. Elérhető: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-1516_en.htm (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)

- European Commission (2017b): *Speech by President Jean-Claude Juncker at the Defence and Security Conference Prague. In defence of Europe*. Prága, június 9. Elérhető: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-17-1581_en.htm (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)
- FRANKE, Ulrike Esther (2017): *Pesco, the impotent gorilla*. Elérhető: www.ecfr.eu/article/commentary_pesco_the_impotent_gorilla (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)
- JUNCOS, Ana E. (2017): Resilience as the new EU foreign policy paradigm. A pragmatist turn? *European Security*, Vol. 26, No. 1. 1–18.
- KIRCHNER, Emil J. (2015): Civil security in the EU. National persistence versus EU ambitions? *European Security*, Vol. 24, No. 287–303.
- Kislexikon (2012). *Nemzet és Biztonság*, 5. évf. 2. sz. 95–96. Elérhető: www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb12_02_kislexikon.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)
- KÖVÁRINÉ IGNÁTH ÉVA (2008): *Magyarország biztonsági portréja a dokumentumok tükrében. A Varsói Szerződés időszakától a NATO tagságig*. PhD-értekezés, tézisyűjtemény. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi Kapcsolatok Doktori Iskola. Elérhető: http://phd.lib.uni-corvinus.hu/353/2/ignath_eva_thu.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)
- Külpolitikai Eszközökért Felelős Szolgálat (s. a.). *Az Európai Bizottság honlapja*. Elérhető: https://ec.europa.eu/info/departments/foreign-policy-instruments_hu#leadership (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)
- LAUFFER, Silva – HAMACHER, Joannes eds. (2016): *In Control. New Handbook for Personnel Participating in Crisis Management Missions*. Berlin, Center for International Peace Operations. Elérhető: www.zif-berlin.org/fileadmin/uploads/analyse/dokumente/veroeffentlichungen/ENT-Ri_Handbook_In_Control.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)
- MANNERS, Jan (2002): Normative Power Europe. A Contradiction in Terms? *Journal of Common Market Studies*, Vol. 40, No. 2. 235–258.
- MIHALKA, Michael (2004): A kooperatív biztonság. Háttér, követelmények, és perspektívák. *Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények*, 8. évf. 2. sz. 69–80. www.zmne.hu/dokisk/hadtud/Koperativ.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)
- MOLNÁR Anna (2016): Közös jövőkép, közös cselekvés: erősebb Európa. Az EU globális kül- és biztonságpolitikai stratégiája. *Nemzet és Biztonság*, 9. évf. 2. sz. 75–85. Elérhető: www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2016_2_07_molnar_anna_-_kozos_jovokep_kozos_cselekves_erosebb_europa_kozos_kul_es_biztonsagpolitikai_strategia.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)
- MOLNÁR Anna (2018): *Az Európai Unió külkapcsolati rendszere és eszközei. A külkapcsolatoktól a kül-, a biztonság- és védelempolitikáig*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó.
- PÉCZELI Anna (2011): A humán biztonság elmélete és gyakorlata Kanada és Japán példáján. *Grotius*. Elérhető: www.grotius.hu/doc/pub/ESLRKT/2011_243_pecceli_anna_a_human-biztonsag_elmelete_es-gyakorlata.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)
- PRODI, Romano (2002): *A Wider Europe. A Proximity Policy as the key to stability Peace, Security And Stability International Dialogue and the Role of the EU*. Sixth ECSA-World Conference. Elérhető: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-02-619_en.htm (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)
- RAMET, Valerie (2015): *A fejlesztési politika általános áttekintése*. Elérhető: www.europarl.europa.eu/atyourservice/hu/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.3.1.html (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)
- TARDY, Thierry (2017): The EU. From Comprehensive Vision to Integrated Action. *European Union Institute for Security Studies (EUISS)*, No. 5. Elérhető: www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief_5_Integrated_Approach.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)

- TOCCI, Nathalie (2016): Interview with Nathalie Tocci on the Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy. *The International Spectator*, Vol. 51, No. 3. 1–8.
- UNDP (1994): *Human Development Report. New Dimensions of Human Security*. New York, UNDP.
- Védelmi együttműködés. 23 tagállam együttes bejelentést ír alá az állandó strukturált együttműködésről (PESCO) (2017). *Az Európai Unió Tanácsának honlapja*. Elérhető: www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2017/11/13/defence-cooperation-23-member-states-sign-joint-notification-on-pesco/ (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)
- WITNEY, Nick (2017): *EU Defence Efforts Miss the Open Goal Again*. 15th November. Elérhető: www.ecfr.eu/article/commentary_eu_defence_efforts_miss_the_open_goal_again (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)